

STIG STRÖMHOLM:

Tyst vår? — Snarare bullersam

*Våren 1987 har varit full av oväntade ljud då garderobsdör-
rar öppnats och skelett fallit ut.*

På samma sätt som den moraliska vilsenheten i vissa kretsar i näringslivet yttrar sig i talrika incidenter vid sidan av den stora Fermenta-smällen, på liknande vis bubblar den traditionella offentliga tjänstens förvirring och idealfattigdom upp i besvärande småhistorier.

Ett samhälle som förlorat sin moral behöver lång tid, energiska initiativ och tålmodigt arbete för att återställa den.

Professor Stig Strömholm är prorektor vid Uppsala universitet.

När jag anmodades delta i en programserie med rubriken "tyst vår" — låt vara med ett försiktigt frågetecken efter denna karakteristik — var min första reaktion att beteckningen skulle ha passat betydligt bättre för att känneteckna fjolåret, den egendomliga, liksom bedövade våren 1986 efter mordet på Olof Palme. Då lägrade sig verkligen ett slags tystnad över landet — en tystnad, som rentav kändes riktig och välgörande efter en sådan illgärning. Jag vet att jag noterade denna tystnad som ett alltsomalit tilltalande uttryck för kvardröjande dygder — för en delvis kanske konventionell men likväl djupt rotad gammaldags lantlig anständighet, en respekt för döden och sorgen. Och jag skall inte förneka, som i huvudsak opolitisk betraktare, att det inte föreföll mig helt onyttigt att kunna fastslå, hur bra det gick att leva med den tystnaden. Antag, kunde jag inte låta bli att säga mig, att man beslöt sig för att låta den politiska debatten få en månad på våren och en månad på hösten för att tvinga medborgarna att i övrigt roa sig med sådant som i själva verket berör dem närmare, tvinga dem till större självständighet och självverksamhet och kanske — vem vet? — göra dem bättre ägnade att bidra till denna politiska debatt när den sedan väl bryter ut.

Det var säkert en mycket lättsinnig och asocial tanke, hur frestande det än tedde sig att se fram mot år av meditativ tystnad. Vad skulle alla politiker ta sig till? Och hela yrkeskårer av kolumnister, ledarskribenter, reporters, analytiker, kåsörer och karikatyrtecknare? Vårt behov av tystnad må vara både stort och respektabelt. I konkurrens med vårt behov av buller måste det ändå ge vika.

Garderobsdörrarna öppnas

Mot den värderingsmässiga bakgrunden förefaller våren 1987 att förete alla yttre tecken till hälsa och vitalitet. På ett hittills okänt sätt fylls plötsligt luften av oväntade ljud. Det är i sanning en bullrande vår. Lyssnar man noga, förefaller nu emellertid de många lätena att ha vissa inbördes likheter. Sammanfattningsvis, skulle jag vilja påstå, är det de ljud man får höra när otaliga garderobsdörrar öppnas mer eller mindre samtidigt och lika många skelett suggestivt rasslande, skrapande, dunsande och gnällande faller ut ur dessa garderobser och sjunker ihop på golven framför dem, medan de som öppnat dörrarna nervöst och nästan befriande odisciplinerat och obehärskat ger hals inför den obehagliga överraskningen.

Till de senaste årens offentliga klimat och samtal har hört en alltmot devot högaktning för det sk näringslivet.

På något sätt, förefaller det mig, är det som om det larssonska midvinterblotets uttåg ur riket antagit karaktären av symbolhändelse i denna kalla men bullrande vår. Ur den svenska garderoben framtagas, som ur en svårt ankommen neurotikers djupaste och svartaste, mest fruktade och minst accepterade drömvärld, ett magnifikt vittnesbörd om dunkla makters spel, hjälpligt nedtystade konflikter, ångest och ondska, jantelag och häxkok. I ett drygt halvt århundrade har vi med sval behärskning exporterat Kooperation, socialförsäkringar, saltsjöbadsanda, medbestämmande, blonda väntrumsmöbler, säkra men litet klumpiga bilar, isigt glas,

ombudsmän för allt gott och mot allt ont, pappersmassa i upplysningens tjänst och en eller annan kanon för det sannas försvar. Nu orkar vi inte ens behålla det svenskaste av allt svenskt, de alltför långa höstarnas och de alltför täta missväxternas ritualmord, bak den nationella disciplinens vitmenade garderobsdörr. Ut i världen far den, att köpas av högstbjudande. Har man någon liten förtrogenhet med kulturklimat och kultursyn därute i stora världen, då vet man vilket öde som väntar vår andes barn — hur Carl Larssons anakronismer och jugendstilerade tempeldecor kommer att uppfattas som barbakonst från den mörkaste trollbygd, hur midvinteroffret utgör en naturligtvis av åren blekt och efter alla dessa år en smula löjlig skandal i stil med det våroffer med vilket Larssons ryska yngre samtida skrämde sin tids västeuropéer i ond tid.

Jag ska inte frossa mer i detta. Det behövs heller inte. Det finns mer än gott om lockande vandringsmål för den som vill promenera mellan de öppna garderobsdörrarna för att bedriva jämförande studier mellan de med buller och bång utfallna skeletten.

Märklig strömkantring

Problemet förefaller just nu snarast vara att välja garderob; så rikt är de företrädade. Jag skall koncentrera mig på två grupper. Karakteristiskt nog domineras de båda av varsin gestalt utnämnd till "årets svensk".

Den kanske mest uppmärksammade av dessa grupper är den där skeletten på allvar började falla ut med de successiva stadierna på Fermentas väg mot den ekonomiska bottennivån. Det är visserligen

Tyst vår? – Snarare bullersam

sant att affären kanske har sitt främsta intresse som exempel på en avancerad önskan att hålla tyst och lugnt i det allra längsta. När nu denna strävan misslyckades, blev emellertid bullret så mycket större. Det är varken nödvändigt eller möjligt att här gå in i enskildheter i den speciella Fermenta-affären. De är punkt för punkt vederbörligen genomtuggade. Inte heller skall jag erinra om andra, inte så alldeles få, incidenter och småskandaler, av vilka en, den som rör vapenhandel, är på väg att bli stor. Dessa affärer är med massmedias entusiastiska hjälp väl inpräglade i allmänhetens medvetande. Det må vara nog med några kommentarer och reflexioner.

Till de senaste årens offentliga klimat och offentliga samtal i vårt land har hört en gradvis alltmer devot högaktning för det s k näringslivet, dvs de personer som fattar stora beslut, syns och hörs i den privata ekonomiska verksamheten i landet – till skillnad både från dem som alls inte verkar där och från dem som visserligen har sin gärning i handel och näringar men varken fattar stora beslut, syns eller hörs.

Denna högaktning för ledarskiktet i näringarna är i huvudsak motiverad, och ett samhälleligt hälsotecken. Jag har många nära vänner i denna krets, jag har en viss personlig erfarenhet av deras arbete och jag är full av aktning för det. Ännu för ett tiotal år sedan rådde, inte minst bland s k intellektuella, ungdom, barn och politiker en lika enfaldig som desorienterad och okunnig fientlighet mot näringslivets ledande befattningshavare. Måttan är emellertid smal. För någon tid sedan – det kan vara fyra, sex eller åtta år, knappast mer – tycks i den allmänna opinionen ha inträtt en nästan

lika enfaldig och lika okunnig övertro på de ledande affärsmännens förmåga att ställa allt till rätta. På kort tid blev företagaren, i stället för den sedan länge suspekta politikern och kanske rentav också den alltmer suspekta mannen i vitt, vår tids hjälte.

Enligt min mening vore det en lika viktig som intressant forskningsuppgift för sociologer och psykologer att söka utreda *när* och *varför* denna märkliga strömkantring ägde rum. Politikerleda och stigande oro för den offentliga sektorns

Man ålade universitet och högskolor att inte blott samarbeta med näringslivet utan också pungslå, betjäna och smeka det.

sjunkande effektivitet och stigande kostnader måste ha spelat en avgörande roll. Politikerna, även långt ute på socialdemokratiskt håll, var för övrigt inte sena att sadla om. Snart nog var man beredd att acceptera "sponsring" inom kulturlivet, och snart nog ålade man universitet och högskolor att inte blott samarbeta med näringslivet utan också pungslå, betjäna och smeka det.

Avsaknad av moral

Till en viss gräns var detta sunt och glädjande. Men liksom alla ensidigheter gled denna snabbt in i överdrifter. Näringslivet gör vårt land och vårt samhälle utomordentliga tjänster. Men det räcker inte för alla syften. Det är t ex avgjort inte någon idealisk organisation för att producera den *moral* som varje samfund behöver. Näringslivet utvecklar *sina* handfasta men

med nödvändighet ganska approximativa spelregler, men när det gäller den högre etiken, är andra miljöer bättre skickade. Näringslivet har den moral som det omgivande samhället genom kyrkor, lärare, ämbetsmän och i sista hand domstolar och åklagare skapar och påtvingar det. Det vore orimligt att begära mer.

Vårt land har efter drygt 50 års socialdemokratiskt regemente sjunkit ned i en brutalare plutokrati och penningkult än vi någonsin tidigare skådat.

Vad vi allt oftare får bevittna — bli a i denna torra och kalla vår — är hur det går när det omgivande samhället *inte* tillhandahåller någon sådan moral åt näringslivet. Inte åt någon annan heller för den delen. Samhället och framför allt dess auktoriserade språkrör, massmedia, hylar totalt, absolut och i huvudsak kritiklöst framgången. Traditionella moralbildare, såsom kyrka och skola, är i dag tydligen i huvudsak betydelselösa på området. De s k folkrörelserna med sin solidaritetstradition tycks inte längre ha mycket mer än jantelagen att komma med. Svart ekonomi och allsidigt fiffel betraktas med förstående blickar på de allra flesta håll. Näringslivet är i detta väsentliga hänseende — moralbildningens — utlämnat åt sina egna resurser. De är varken obefintliga eller obetydliga, men det är uppenbart att de inte räcker över hela det snabbt vidgade fält där en hög moral behövs.

Det är en paradox — man kan kalla den tragisk eller hänle cyniskt åt den, men den är verklighet — att vårt land efter drygt 50 års socialdemokratiskt re-

gemente sjunkit ned i en brutalare plutokrati och penningkult än vi någonsin tidigare skådat. När våra statsjärnvägar lockar grosshandlare och provryttare med sjötunga i vitvinssås som huvudargument för att ta tåget, medan flyg och hotell premierar och fjäskar för alla former av vad de på sin svengelska kallar "business" och "executive", då har vi nått långt bortom den trots allt litet kristligt skamsna oscariska ojämlikheten, som ändå mumlade om allas likhet inför Vår Herre. Vi har uppnått koloniala kulturella och etiska nivåer som förefaller lånade — till råga på allt i förgrovat skick — från det stora landet i väster. Vad rör solidaritetsmoral och jämlikhetsargument mot denna handfasta verklighet? Nej, hellre tumma litet på moralen i *executive department* eller *business class* än sitta och skaka dygdigt och torrlagt bakom skynket. Kanske tycker både politiker och organisationspampar detsamma. I varje fall tycks de inte ha mycket att sätta emot . . .

Vad händer med ämbetsmännen?

Den andra långväggen prydd med skelletfyllda garderober är ämbetsmännens, de forna moralbildarnas. Inte heller i dessas diskreta och värdiga kvarter är våren 1987 en tyst vår. Även här har massmedia funnit årets svensk. Palmeutredningens interiör och massmedieackompanjemang har gradvis under det gångna året antagit en sådan karaktär att en svensk, som ofta besöker utlandet, vid det här laget föredrar både ubåtar, pomperipossaeffekter och herr Bergmans skatter som samtalsämne framför detta detektivarbete. Det obehag som det massmediala umgänget med denna utredning alstrar

hos en i det längsta lojal svensk jurist och ämbetsman beror inte så mycket på misslyckanden, enfald och inkompetens; sådant är oundvikligt. Men de glimtar av politisering, prestigekamp och osaklighet som skymtar är så mycket mer motbjudande.

På samma sätt som den moraliska viljenheten i vissa, om också inte alla, kretsar i näringslivet yttrar sig i talrika incidenter vid sidan av den stora Fermentasmällen, på liknande vis bubblar den traditionella offentliga tjänstens förvirring och idealfattigdom upp i besvärande småhistorier. Inte ens den heliga kon JO-ämbetet går fritt; den av regeringsparti och massmedia påfallande välsedde administrativt främste innehavaren av ämbetet klandras för krumrygg uppåt, vassa armbågar åt sidan och disträ hantering av kontokort och favörer. I en av de stora dagstidningarna rasar denna vår debatten i frågan om majoritetsbeslut förmår göra orätt till rätt — även det ett intressant och illustrativt bidrag till spörsmålet om makt och moral i dagens Sverige.

Sannerligen — någon tyst vår är det inte. Optimisterna, som tror att varbölderna alltid läks när de spricker och att patientens högljudda skrik till slut ändå är ett tecken på hälsa, har förvisso god näring för sina spekulationer mellan smällande garderobsdörrar och suggestivt rasslande, skrapande, dunsande och gnällande skelett. Det finns emellertid också

Ju snabbare läget försämras, desto fler blir det som har glömt bort utgångspunkterna . . .

andra tolkningar än de optimistiska. T ex den att ett samhälle som förlorat sin moral behöver lång tid, energiska initiativ och tålmodigt arbete för att återställa den. Eller den att vissa former av förfall är praktiskt taget obotliga. Det går bara vidare. Finessen är att ju snabbare läget försämras, desto fler blir det som har glömt bort utgångspunkterna...